

عوامل موثر بر مدیریت و توسعه پایدار روستاهای حوضه آبخیز بخش احمدآباد مشهد

فاطمه سیدی^۱، مهدی کلاهی^{۲*}

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۱۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۴/۳۰

DOI: 10.30495/JISDS.2022.54140.11274

چکیده

روند تمرکز جمعیت در شهرها و تخلیه روستاها، نه تنها بهره‌مندی از توان طبیعی کشور را با چالش اساسی روبرو نموده، بلکه روستائیان تولیدکننده و کم‌توقع را به مصرف‌کنندگان آسیب‌پذیر در حاشیه شهرها بدل نموده است. این در حالی است که رویکرد جدید روستازیستی و روستاگزینی می‌تواند بخشی از این مشکلات را مرتفع نماید. برای آزمون این فرض و این که چه عواملی در این روند اثرگذار هستند، این بررسی در روستاهای حوضه آبخیز بخش احمدآباد شهرستان مشهد به انجام رسید. روش بررسی از نوع توصیفی و تحلیلی بوده و داده‌های مورد نیاز طبق فرمول کوکران از خانوارهای نمونه به روش تصادفی سیستماتیک گردآوری شدند. داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی، به ویژه آزمون‌های لوین، تی‌تست، پیرسون، دوربین-واتسون، ضریب تکرانس و F، تجزیه و تحلیل گردیدند. نتایج نشان داد که مولفه‌های طبیعی (بالاترین)، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، رفاهی و سیاستی (کمترین)، بر رونق و رواج روستازیستی اثر دارند. بنابراین، برنامه‌ریزی به منظور ارتقای وضعیت منابع طبیعی، تجدیدنظر در سیاست‌های توسعه‌ای روستایی و همچنین فراهم آوردن شناخت عوامل جامعه‌شناختی، جزو راهبردهای پیشنهادی هستند.

واژگان کلیدی: روستازیستی پایدار، اقتصاد روستازیستی، فرهنگ روستازیستی، سیاست روستازیستی، مشارکت اجتماعی

۱. دانش آموخته کارشناسی، دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

(Email: fateme.seyyedi00@gmail.com)

۲. استادیار و عضو هیات علمی دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست، پژوهشکده آب و محیط زیست، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول):

(Email: MahdiKolahi@um.ac.ir)

مقدمه

روستاییان هر کشور نماد فرهنگ و اقتصاد سنتی آن کشور هستند که تداوم ماندگاری افراد در روستا، بقای چنین میراثی را ممکن می‌سازد (Moradi & Kolahi, 2021). اما ماندگاری روستائیان کنونی و تبدیل روستاها به سکونتگاه‌هایی که جاذبه آن بیش از دافع‌شان باشد، نیازمند برنامه‌ریزی و اجرای عملیاتی منظم و مستمر است (Rakneddin Eftekhari et al., 2012). این در حالی است که تحولات اخیر، شیوه معیشت روستایی را به شدت کمرنگ نموده است (Rostamalizadeh et al., 2013). یعنی تحولات متعدد اجتماعی، جغرافیایی و سیاسی در ساختار کلی جامعه به وجود آمده‌اند که نیازمند مدیریتی علمی و هدفمند است (Hasanloo et al., 2018). مدیریتی که بتواند برخی از این معضلات از جمله بیکاری و کمبود درآمد را مرتفع نماید. با وجود آن که رفع این مشکلات و تبیین عوامل به وجود آورنده معضلات جامعه، از دغدغه‌های مدیران و مسئولان تلقی می‌شود، پژوهش‌های کاربردی و جامع کمتری در این ارتباط صورت گرفته است. به طوری که اکنون برخی از پژوهشگران نه تنها از فروپاشی روستا، بلکه از نابودی کلان شهرها سخن به میان آورده‌اند (Diamond, 2011).

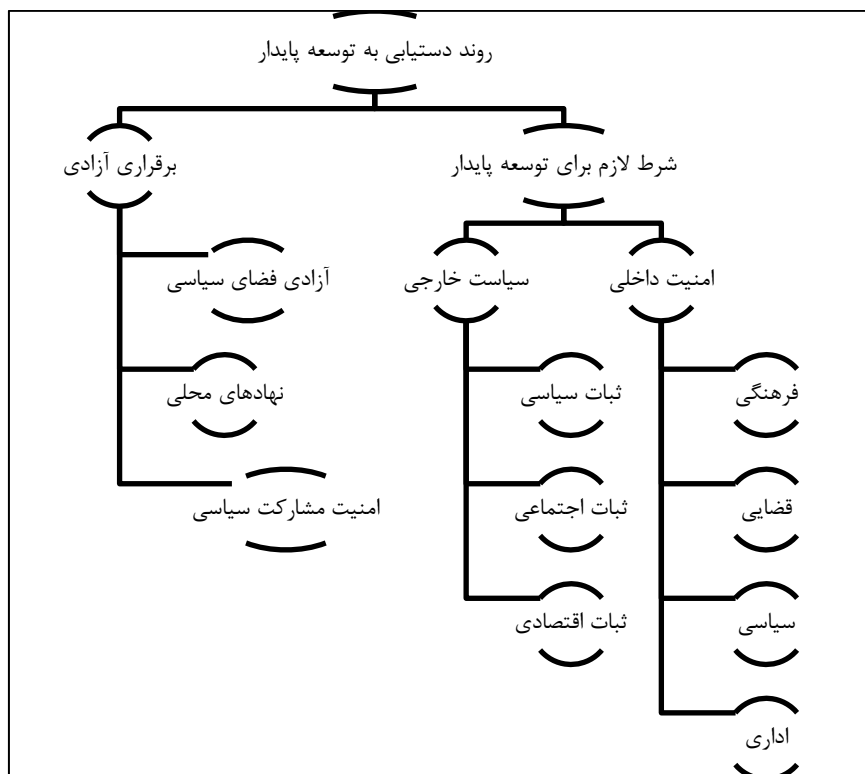
پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهند که توسعه روستایی از شش اصل تشکیل شده که پایه‌ریزی اصل اول براساس سه عامل اجتماعی، اقتصادی، و محیطی بنا شده است (Bass and Dalal-Clayton, 2012; Kolahi et al., 2014a). در اصل دوم پیوند ابعاد اصل اول مورد توجه قرار گرفته است. به همین طریق، در اصل سوم و چهارم به عدالت درون‌نسلی و برون‌نسلی توجه شده، اصل پنجم بر محوریت اصول پیشگیرانه پایداری و استفاده همراه با پایداری از منابع، و اصل ششم بر حفظ تنوع بیولوژیکی تاکید دارد. بنابراین، با تعالی گسترده بین این ابعاد، توسعه روستایی محقق خواهد شد. در واقع سایر محققان نیز برخی از همین مولفه‌ها را به اشکال مختلف مورد توجه قرار داده‌اند (ببینید Davoodi Khosravi et al., 2016; Jafari Morkani and Bakhtiarpour, 2016; Farsani and Nooripoor, 2017; Vallae, and Mohammadi Yeganeh, 2014; Azani, and Bostani, 2013).

پارادایم توسعه پایدار اکنون به الگوی غالب تمام سیاست‌گذاری‌ها بدل شده و تمام کشورها سعی دارند این روند را به طور دقیق و کامل پیگیری نمایند. کاوش این روند در مناطق روستایی که مدت‌هاست بسیاری از عوامل تولید خود را از دست داده و یا در این ارتباط دچار ضعف‌های اساسی شده‌اند، بسیار اساسی‌تر به نظر می‌رسد. با بررسی مبانی نظری (مواردی همانند Saberifar et al., 2012; Rakneddin Eftekhari et al., 2012; Kolahi & Payeste, 2020; Mirzaei & Kolahi, 2020; Payeste et al., 2020; Ganjbakhsh & Kolahi, 2020; Enteghamkesh et al., 2022; Sotoudeh Foumani et al., 2021; Kolahi et al., 2022; Mianabadi et al., 2022; Moradi et al., 2022)، روند دستیابی به توسعه پایدار در شکل ۱ نشان داده شده است. بسیاری از دولت‌ها و سازمان‌های مسؤول در ارتباط با توسعه روستایی ادعا دارند که سالهاست این سیاست‌ها را پیگیری نموده و به نتایج مناسبی دست یافته‌اند. این در حالی است که علی‌رغم سابقه طولانی توسعه روستایی و پیگیری سیاست‌های توسعه روستایی، پیامدهای این روند، نه تنها در ایران، بلکه در کل جهان، دلگرم کننده به حساب نمی‌آید (Saberifar et al., 2012).

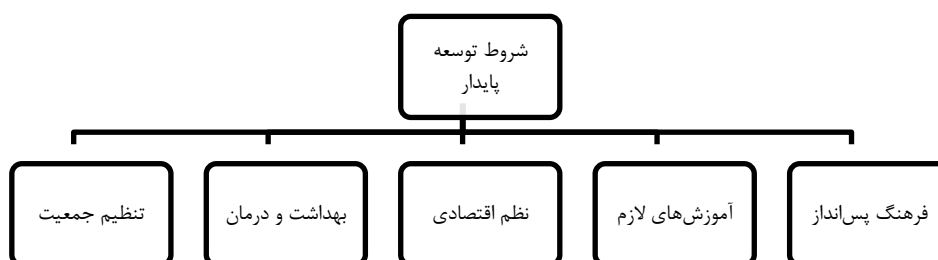
شاید یکی از دلایل عدم حرکت در مسیر پارادایم توسعه پایدار، عدم فراهم‌سازی یا ضعف در تکمیل شروط توسعه پایدار بوده است (شکل ۲). به خصوص این که توسعه روستایی هنوز به عنوان یک مقوله روشن و مشخص جایگاه خود را پیدا نکرده است (Rahmani Fazli et al., 2018). عدم توجه به این تفاوت ماهیتی ممکن است مهاجرت را در پی داشته باشد. در همین زمینه، اقتصاددانانی همچون آدام اسمیت، مهاجرت از روستا به شهر را تابعی از مسائل اقتصادی، عرضه و تقاضا بیان کرده‌اند (Sahneh et al., 2017). همچنین، جامعه پایدار، جامعه‌ای است که علل و محدودیت‌های حاکم بر رشد را تشخیص دهد و درصدد حل این محدودیت‌ها و یا جایگزینی شیوه‌های دیگر توسعه برآید (Kolahi, 2014).

رفتار متقابل افراد در جامعه با یکدیگر رفتار اجتماعی نامیده می‌شود که با جهت‌گیری مثبت و منفی می‌تواند جامعه را به کمال و یا زوال بکشاند. از سوی دیگر یکی از مولفه‌های سوق‌دهنده رفتار اجتماعی به سمت مثبت، مشارکت و همیاری اجتماعی است (Oliaei, 2015). محققان مختلف تعاریف متفاوتی درباره مشارکت اجتماعی دارند. گائوتری، مشارکت اجتماعی را فرایندی

اجتماعی، یکپارچه، چندبعدی و چندفرهنگی با هدف تجمیع مردم برای شرکت در توسعه می‌داند (Zare and Rohandeh, 2015). در حالی که ارنشتاین، مشارکت اجتماعی را نوعی توزیع قدرت میان کسانی می‌داند که در چرخه اقتصادی و سیاسی فعلیتی نداشته‌اند اما مشارکت با مهیاسازی توانایی شرکت در این عرصه‌ها، زمینه توزیع قدرت را برای آینده در اختیارشان می‌گذارد (Abasi Asfajir et al., 2016).

شکل ۱- روند دستیابی به توسعه پایدار

شکل ۲- شروط توسعه پایدار

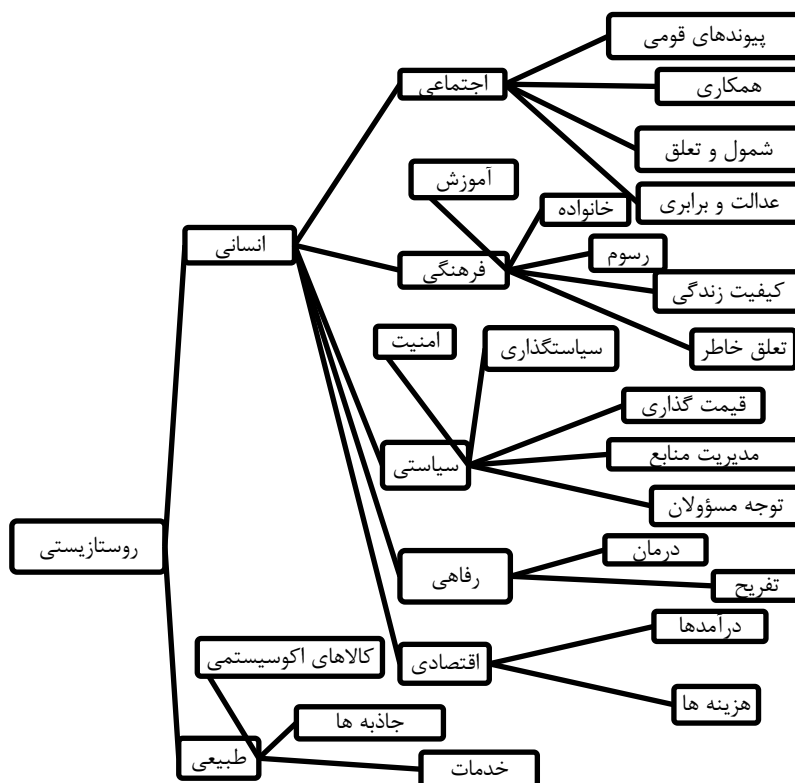
انسجام اجتماعی، یکی از مهم‌ترین مفاهیم جامعه‌شناختی است که در آن نیرویی که باعث ماندگاری افراد در کنار هم می‌شود بسیار بیشتر از عواملی است که باعث دفع و از هم پاشیدگی آنها می‌شود (Davis et al., 2001). به عبارت دیگر، علاقه بالا بین افراد یک گروه نسبت به هم، باعث ماندن آنها در کنار هم شده و در این حالت گروه منسجم است. برعکس، گروه‌هایی که اعضای آنها روابط خوبی با هم ندارند و گسسته‌اند دارای سطح انسجام پایینی هستند. در نتیجه، انسجام اجتماعی نقش مهم و تاثیرگذاری بر پایداری روستازیستی و همچنین عرصه‌های طبیعی دارد (Wan et al., 2014).

یکی دیگر از مولفه‌های مهم سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی است که نقطه شروع تمامی مشارکت‌ها و همکاری‌ها و در واقع روابط بین افراد است. پارسونز، عامل ایجاد اتحاد و انسجام میان افراد و جامعه را اعتماد می‌داند (Anam, 2001). در واقع اعتماد باعث شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری و درک یکدیگر در افراد می‌شود. پارسونز، نظامی را منسجم می‌داند که به افراد در انجام وظایفشان بتوان اعتماد کرد که همین امر خود باعث پایداری سیستم اجتماعی می‌شود. باید دانست که سه مولفه اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی از بعدها‌های مهم سرمایه اجتماعی هستند که با افزایش آنها سرمایه اجتماعی جامعه نیز افزایش می‌یابد (Kolahi et al., 2014b). این در حالی است که برای دستیابی به تمام مولفه‌های مورد اشاره در فوق باید عاملان توسعه پایدار را در تمامی سطوح محلی، ملی و بین‌المللی شناخت و شروط هر یک از زیرمجموعه‌ها را مورد توجه قرار داد.

فرهنگ مهم‌ترین عنصر حیات بشر و عامل اصلی تفاوت گونه بشر از سایر گونه‌ها برشمرده شده است (Amanollahi Baharvand, 2013). فرهنگ یعنی شیوه زیست انسانی است و این مفهوم مختص یک جامعه خاص و یا جوامع فرهنگی نیست، بلکه متعلق به همه جوامع و نشان‌دهنده ارزش‌ها و باورهای حاکم در آن جامعه است (Gharab, 2011). رالف لینتون اعتقاد داشت که فرهنگ، ترکیبی از رفتارهای اکتسابی است که از نسلی به نسل بعد منتقل گردیده و در اکثریت افراد مشترک است (Khakpour and Sheikh, 2011). به هر حال، فرهنگ هر جامعه مختص همان جامعه و بی‌مانند است و عواملی مانند زبان و بویژه زیستگاه طبیعی یا همان جبر جغرافیایی، بر کمیت و کیفیت این فرهنگ تاثیرگذار است (Shams and Amini, 2009). فرهنگ در مناطق روستایی دارای دو بعد است که یکی مربوط به جایگاه فرهنگ در هویت جامعه و دیگری نقش فرهنگ در توسعه و پیشرفت جامعه است (Mazaheri et al., 2009). با این وجود باید مد نظر داشت که از عوامل مهم در تغییر و تحول یک جامعه، انعطاف‌پذیر بودن آن است.

برای تغییر مسیر این تحولات و این که روستاها مکان‌های جذاب و پرکششی برای زندگی تبدیل شوند، بایستی رویکردی جدید و خلاقانه‌ای را مورد توجه قرار داد. یکی از این رویکردهای اساسی، تبدیل روستاها به مکان‌های سرزنده و فعالی است تا بتوان نیازهای مردم را تامین نمایند. برای تحقق این هدف باید توسعه پایدار روستایی در وسیع‌ترین ابعاد آن مورد توجه قرار گیرد. این روندی است که میسر از آن با عنوان توسعه انسانی یاد نموده و رفع فقری است که آمارتیا سن، آن را فقری از جنس توسعه می‌داند. به این منظور، ضروری است با وجود تمام مشکلات و معضلاتی که روستاها با آنها روبرو هستند، بررسی شود که چگونه می‌توان به روستازیستی و روستاگزینی پایدار رسید و روستاگزینی را کاهش داد.

با توجه به مطالب ذکر شده، می‌توان بیان نمود که مولفه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاستی، اقتصادی، رفاهی و طبیعی بر مقوله روستازیستی پایدار موثرند. این مقاله به دنبال آن است که به مطالعه این عوامل و میزان تاثیرگذاری آنان در محیط روستایی بپردازد. اهداف پژوهش عبارتند از بررسی (۱) عوامل موثر بر روستازیستی و چرایی روستاگزینی یا روستاگزینی، (۲) اولویت‌بندی تاثیر این عوامل بر نوع تصمیم‌ها، و (۳) بررسی کیفیت حوضه آبخیز در روستازیستی است. فرض مقاله آن است که بین عواملی همچون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاستی، رفاهی و طبیعی با روستازیستی رابطه وجود دارد. همچنین فرض است که ویژگی‌های شخصیتی همچون جنسیت، سطح درآمد، تحصیلات، سن، اندازه خانواده و شغل، روی عوامل روستازیستی تاثیر دارند. بنابراین، می‌توان مدل مفهومی تحقیق را به صورت شکل ۳ ارائه نمود.

شکل ۳- مدل مفهومی تحقیق

مواد و روش‌ها

در این بررسی روستاهای حوضه آبخیز بخش احمدآباد شهرستان مشهد در استان خراسان رضوی مورد بررسی قرار گرفتند. دلیل این انتخاب آن بود که ساکنان این حوضه، در کنار دومین کلانشهر ایران یعنی مشهد، زندگی کرده و تمام انگیزه‌های لازم را برای مهاجرت به این کلانشهر دارند. اما با شدت و حدت سایر مناطق حتی در استان خراسان رضوی، به شهر مشهد مهاجرت نکرده‌اند. روستاهای مورد مطالعه عبارت‌اند از گنبدراز (۲۶۰ نفر جمعیت و ۱۲۷ خانوار)، شریف‌آباد (۱۱۰ نفر جمعیت و ۳۵ خانوار)، بازحوض (۳۳۰ نفر جمعیت و ۱۰۰ خانوار) و نظرآباد (۱۹۵ نفر جمعیت و ۵۳ خانوار) (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). این پژوهش از نوع کمی بوده و با روش پیمایشی به انجام رسیده‌است. مطابق مدل مفهومی (شکل ۳)، ابتدا مفاهیم و شاخص‌های مورد نیاز انتخاب شدند. داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه محقق‌ساخته و از نمونه‌ای طبق فرمول کوکران به حجم ۱۷۴ خانوار، جمع‌آوری گردید. پایایی پرسشنامه از طریق آزمون آلفای کرونباخ با مقدار ۰/۷۲ تایید شد. سپس داده‌های گردآوری شده، با استفاده از آمار توصیفی (میان، مد، میانگین، انحراف معیار، بیشینه، کمینه و واریانس) و استنباطی (آزمون‌های لوین، تی‌تست، پیرسون، دوربین-واتسون، ضریب تکرانس و F) تجزیه و تحلیل گردیدند.

نتایج

وضعیت متغیرهای مورد بررسی، به شرح جدول ۱ است. طبق نتایج، طیف گسترده‌ای از افراد به عنوان سرپرست خانوار پاسخگوی سوالات بوده و با توجه به خصیصه‌های زمینه‌ای، شرایط متفاوتی را برای روستازیستی مطرح نموده‌اند. در ادامه، برای تعیین و اهمیت هر یک از شاخص‌های مورد مطالعه از دیدگاه نمونه مورد بررسی، جدول ۲، تهیه گردید. مطابق این جدول، از دید پاسخ‌دهندگان، مولفه طبیعی بیشترین تاثیر (۹۷ درصد) و مولفه سیاستی (۵۱ درصد) کمترین تاثیر را در روستازیستی پایدار دارد.

همچنین جدول ۳ نشان می‌دهد که رابطه عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، رفاهی، طبیعی و سیاستی با روستازیستی از نوع رابطه تایید شده و معنادار است. همین نوع تفسیر برای سایر عوامل قابل بیان است.

جدول ۱- آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

Table 1: Description of available variables

متغیر Variable	توضیحات Descriptions	واریانس ± میانگین M±SD	میانه Median	مد Mode	بیشینه Max	کمینه Min
فرهنگی		۳/۳۸ ± ۰/۳۳	۳/۴۰	۳/۲۰	۴/۸۰	۱/۶۰
اجتماعی	پارامترهای روستازیستی در مقیاس نسبی (سنجش در طیف لیکرت پنج	۳/۷۴ ± ۰/۲۹	۳/۷۵	۴/۰۰	۵/۰۰	۲/۰۰
اقتصادی	گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱)، مخالفم (۲)، نظری ندارم (۳)، موافقم (۴)،	۳/۰۱ ± ۰/۱۸	۳/۰۰	۳/۲۰	۴/۰۰	۱/۸۰
طبیعی	کاملاً موافقم (۵))	۴/۱۹ ± ۰/۲۹	۴/۲۸	۴/۸۶	۵/۰۰	۲/۲۹
رفاهی		۳/۱۲ ± ۰/۲۸	۳/۰۰	۳/۵۰	۴/۵۰	۱/۰۰
سیاستی		۲/۸۸ ± ۰/۳۸	۳/۰۰	۳/۰۰	۴/۰۰	۱/۰۰
روستازیستی	ترکیب کلیه گویه‌ها	۳/۴۴ ± ۰/۱۰	۳/۴۷	۴/۰۰	۴/۰۰	۲/۰۰
سن	مقیاس نسبی: به صورت پاسخ باز	۴۱/۹۰ ± ۲۵۵/۵۹	۳۷/۵۰	۶۰/۰۰	۸۵/۰۰	۱۸/۰۰
جنسیت	مقیاس اسمی: دوتایی مرد (۱) و زن (۲)	۱/۵۴ ± ۰/۲۵	۲/۰۰	۲/۰۰	۲/۰۰	۱/۰۰
اندازه خانواده	مقیاس نسبی: به صورت پاسخ باز	۳/۸۹ ± ۲/۵۷	۴/۰۰	۴/۰۰	۹/۰۰	۱/۰۰
مدت اقامت	مقیاس نسبی: به صورت پاسخ باز	۳۵/۲۲ ± ۳۸۱/۲۲	۳۲/۰۰	۳۰/۰۰	۸۵/۰۰	۱/۰۰
تحصیلات	سطح تحصیلات در مقیاس رتبه‌ای (بی‌سواد (۱)، نهضت (۲)، زیردیپلم (۳)، دیپلم (۴)، کاردانی (۵)، کارشناسی (۶)، کارشناسی ارشد (۷)، و دکترا و بالاتر (۸))	۲/۵۸ ± ۰/۹۷	۳/۰۰	۳/۰۰	۶/۰۰	۱/۰۰
درآمد	مقیاس رتبه‌ای (زیر ۱۰ میلیون ریال (۱) / بین ۱۰-۲۰ م (۲) / بین ۲۰-۳۰ م (۳) / بین ۳۰-۴۰ م (۴) / بالای ۴۰ م (۵))	۱/۲۴ ± ۰/۲۴	۱/۰۰	۱/۰۰	۴/۰۰	۱/۰۰
شغل	مقیاس اسمی (بخش خصوصی (۱)، دولتی (۲)، آزاد (۳)، محصل (۴)، زارع (۵)، دامدار (۶)، بازنشسته (۷)، خانه‌دار (۸)، بیکار (۹)، سایر (۱۰))	۴/۸۹ ± ۲/۲۸	۵/۰۰	۵/۰۰	۱۰/۰۰	۱/۰۰

جدول ۲- میزان اثر شاخص‌های مختلف از دید پاسخگویان

Table 2: Values of the available variables

متغیر Variable	مقادیر (درصد) Values (Percent)				
	خیلی کم Very low	خیلی کم Very low	خیلی کم Very low	خیلی کم Very low	خیلی کم Very low
اجتماعی	۵۰/۱	۴۵/۹	۶/۹	۰	۰
فرهنگی	۲۱/۸	۵۸/۱	۱۹/۵	۰/۶	۰
اقتصادی	۰/۶	۶۲/۷	۳۶/۲	۰/۶	۰
طبیعی	۶۸/۹	۲۹/۱	۱/۸	۰	۰
رفاهی	۹/۱	۵۶/۹	۳۳/۹	۰	۰
سیاستی	۵/۲	۴۵/۳	۴۳	۶/۴	۰

جدول ۳: همبستگی بین متغیرها (همبستگی پیرسون)

Table 3: Correlation among variables (Pearson correlation)

متغیر Variable	اجتماعی Social	اقتصادی Economic	فرهنگی Cultural	رفاهی Welfare	طبیعی Natural	سیاستی Political	اندازه خانواده Family size	مدت اقامت Length of stay	سن Age
روستازیستی	**/۵۴۶	**/۶۰۳	**/۵۵۴	**/۶۱۳	**/۵۴۴	**/۶۵۶	-۰/۰۷۶	۰/۱۲۲	۰/۰۹۱
اجتماعی	-	**/۲۳۹	**/۳۹۲	*/۱۷۲	۰/۰۷۴	**/۲۳۰	-۰/۰۵۵	**/۲۷۲	*/۱۶۱
اقتصادی	-	-	۰/۱۴۵	**/۳۳۴	**/۲۴۸	**/۳۱۸	۰/۰۰۳	-۰/۰۴۵	-۰/۰۹۱
فرهنگی	-	-	-	**/۲۰۵	-۰/۰۶۲	**/۳۲۱	-۰/۰۶۱	*/۱۷۱	*/۱۸۰
رفاهی	-	-	-	-	**/۲۶۸	**/۳۱۶	۰/۰۴۸	۰/۰۸۹	۰/۰۷۷
طبیعی	-	-	-	-	-	۰/۰۹۲	-۰/۰۴۶	۰/۰۱۶	۰/۰۰۲
سیاستی	-	-	-	-	-	-	-۰/۱۱۵	-۰/۰۲۷	۰/۰۰۶
اندازه خانواده	-	-	-	-	-	-	-	-۰/۱۰۷	-*/۱۷۴
مدت اقامت	-	-	-	-	-	-	-	-	**/۸۳۴

* همبستگی در سطح معناداری بالای ۹۵ درصد ** همبستگی در سطح معناداری بالای ۹۹ درصد

اطلاعات جدول ۴ نشان می‌دهند که بین درآمد و روستازیستی رابطه‌ای وجود ندارد. همچنین در آزمون لوین، فرضیه برابری واریانس‌ها پذیرفته می‌گردد. این در حالی است که عدم وجود رابطه میان مولفه‌های فرهنگی (۰/۵۵۴)، اجتماعی (۰/۷۲۱)، اقتصادی (۰/۷۳۹)، طبیعی (۰/۳۵۶)، رفاهی (۰/۷۳۳) و سیاستی (۰/۷۱۵) با درآمد اثبات می‌گردد.

جدول ۴- رابطه بین گروه‌های درآمدی با روستازیستی

Table 4: Relationship between income groups and rurality

متغیر Variable	طبقات درآمدی Income Level	تعداد No.	میانگین Mean	انحراف معیار SD	F	Sig	آزمون لوین Levene's test	Sig
درآمد (به میلیون ریال)	زیر ۱	۱۳۶	۳/۴۵	۰/۳۲۶	۰/۵۵۵	۰/۶۴۶	۰/۶۶۵	۰/۵۱۵
	۱-۲	۳۵	۳/۴۱	۰/۲۷۷				
	۲-۳	۲	۳/۴۰	۰/۴۲۴				
	۳-۴	۱	۳/۸۰	۰				
	بالای ۴	۰	۰	۰				
مجموع		۱۷۴	۳/۴۴	۰/۳۱۷				

جدول ۵ نشان می‌دهد که بین تحصیلات با روستازیستی رابطه معنادار وجود دارد به طوری که تا مقطع کاردانی رابطه صعودی است، یعنی با افزایش تحصیلات تا مقطع کاردانی، روستازیستی افزایش پیدا می‌کند و پس از کاردانی به صورت نزولی است. آزمون لوین هم بر عدم برابری واریانس‌ها تاکید دارد. اما میان مولفه‌های فرهنگی (۰/۰۲۲)، اجتماعی (۰/۰۰۸) و طبیعی (۰/۰۰۷) با تحصیلات رابطه معنادار و رفاهی (۰/۳۳۴)، سیاستی (۰/۱۵۲) و اقتصادی (۰/۰۸۶) با تحصیلات رابطه‌ای وجود ندارد. جدول ۶ بیانگر عدم وجود رابطه میان شغل با روستازیستی است. همچنین براساس آزمون لوین فرضیه تساوی واریانس‌ها پذیرفته می‌شود.

اطلاعات جدول ۷ نشان دهنده برابری میانگین در دو جنس است و روستازیستی در هر دو جنسیت از مقادیر یکسانی برخوردار است. آزمون لوین نیز نشانگر آن است که میانگین روستازیستی زنان و مردان به یک اندازه می‌باشد.

جدول ۵- رابطه بین تحصیلات با روستازیستی

Table 5: Relationship between education levels and rurality

متغیر Variable	سطح Levels	تعداد No.	میانگین Mean	انحراف معیار SD	F	Sig	آزمون لوین Levene's test	sig
تحصیلات	بی سواد	۳۰	۳/۴۰	۰/۲۱۹	۲/۷۱۲	۰/۰۲۲	۳/۵۰	۰/۰۱۷
	نهضت	۴۲	۳/۵۶	۰/۳۱۱				
	زیردیپلم	۷۶	۳/۴۴	۰/۳۵۸				
	دیپلم	۲۴	۳/۳۳	۰/۲۱۵				
	کاردانی	۱	۳/۶۳	۰				
	کارشناسی	۱	۲/۹۰	۰				
	ارشد	-	-	۰				
	دکتر	-	-	۰				
مجموع		۱۷۴	۳/۴۴	۰/۳۱۷				

جدول ۶- رابطه بین شغل افراد با روستازیستی

Table 6: Relationship between jobs and rurality

متغیر Variable	گروه‌ها Groups	تعداد No.	میانگین Mean	انحراف معیار SD	F	Sig	آزمون لوین Levene's test	sig
شغل	خصوصی	۱	۳/۲۳	۰	۰/۳۶۶	۰/۹۲۱	۰/۲۶۶	۰/۸۹۹
	دولتی	۱	۳/۵۷	۰				
	آزاد	۴۳	۳/۴۴	۰/۳۱۲				
	محصل	۰	۰	۰				
	کشاورز	۸۸	۳/۴۲	۰/۳۲۴				
	دامدار	۳۰	۳/۵۱	۰/۲۹۶				
	بازنشسته	۰	۰	۰				
	خانه دار	۲	۳/۴۸	۰/۲۵۹				
	بیکار	۸	۳/۴۸	۰/۴۲۰				
	سایر	۱	۳/۴۰	۰				
مجموع		۱۷۴	۳/۴۴	۰/۳۱۷				

جدول ۷- آزمون تی تست دو گروه مستقل جنسیت با روستازیستی

Table 7: T-test of two independent gender groups with rurality

متغیر Variable	تعداد No.	میانگین Mean	انحراف معیار SD	F	Sig	T	Mean difference	Sig
مرد	۸۰	۳/۴۴	۰/۳۵۳	۳/۲۵۱	۰/۰۷۳	۰/۱۱۵	۰/۰۰۶	۰/۹۰۸
زن	۹۴	۳/۴۴	۰/۲۸۴					

تحلیل رگرسیون مشخص ساخت که تنها رابطه بین مسائل فرهنگی، اقتصادی، رفاهی، سن و تحصیلات با روستازیستی معنادار است (جدول ۸). مطابق اطلاعات ارائه شده، F معنادار است. مقادیر t و میزان احتمال آنها کمتر از میزان خطای آلفا می‌باشند و نشان می‌دهند که تمامی ضرائب محاسبه شده از لحاظ آماری معنادار هستند. آراسکوئر مدل نیز نشان می‌دهد که متغیرهای موجود توانایی تبیین حدود ۳۱ درصد از متغیرهای مورد بررسی را دارا هستند. همچنین آماره دوربین-واتسون نیز نشان می‌دهد این مقدار بیش از ۱/۵ و کمتر از ۲ است. بنابراین، مدل مناسبی از متغیرهای موجود بدست آمده است. ضریب تکرانس بین صفر و یک در

نوسان است و هرچه ضریب تلرانس نزدیک به یک باشد، میزان هم خطی بودن کمتر است.

جدول ۸- آزمون رگرسیون متغیرهای مختلف

Table 8: Regression test for different variables

Sig	F	Durbin-Watson	Adjusted R	R Square	Tolerance	Sig	T	Beta	متغیر Variable
۰/۰۰۰	۵/۹۱۴	۱/۷۵۳	۰/۲۵۴	۰/۳۰۶	۰/۷۵۷	۰/۰۰۱	۳/۳۳۸	۰/۲۵۲	فرهنگی
					۰/۷۴۴	۰/۲۲۸	۱/۲۱۰	۰/۰۹۲	اجتماعی
					۰/۷۸۱	۰/۰۱۱	۲/۵۸۶	۰/۱۹۲	اقتصادی
					۰/۸۴۳	۰/۵۷۴	۰/۵۶۴	۰/۰۴۰	طبیعی
					۰/۷۹۱	۰/۰۰۵	۲/۸۱۶	۰/۲۰۸	رفاهی
					۰/۲۴۲	۰/۰۵۰	۱/۹۷۶	۰/۲۶۴	سن
					۰/۹۲۳	۰/۱۷۵	-۱/۳۶۳	-۰/۰۹۳	اندازه خانواده
					۰/۲۵۱	۰/۴۶۰	-۰/۷۴۰	-۰/۰۹۷	مدت اقامت
					۰/۷۶۳	۰/۲۳۰	۱/۲۰۵	۰/۰۹۱	جنسیت
					۰/۸۹۴	۰/۶۲۵	-۰/۴۹۰	-۰/۰۳۴	درآمد
					۰/۸۸۸	۰/۸۱۷	-۰/۲۳۲	-۰/۰۱۶	شغل
					۰/۴۸۸	۰/۰۰۰	۳/۹۴۰	۰/۳۷۰	تحصیلات

بحث و نتیجه گیری

مطابق نتایج این بررسی، عامل اجتماعی یکی از عوامل موثر در روستازیستی است. به عنوان مثال، اعتماد اجتماعی در روستازیستی تاثیر شایان توجهی دارد به گونه‌ای که اعتماد مردم به دهیاری‌ها، وفاداری به ارزش‌ها و هنجارها و همیاری داوطلبانه باعث ماندگاری بیشتر مردم در مناطق روستایی می‌شود (Lotfi et al., 2016). در واقع، با برنامه‌ریزی برای جلب عملی مشارکت مردمی، علاوه بر اثربخشی و کارایی بالاتر، میزان موفقیت طرح‌ها افزایش یافته، و هزینه‌های توسعه روستایی بسیار کاهش می‌یابد. در این بررسی بر عامل فرهنگ نیز تاکید گردید. چرا که فرهنگ بر تربیت، شخصیت و نوع دید افراد اثرگذار است. به همین دلیل، با ایجاد بسترهای آموزشی همچون کتابخانه و دوره‌های آموزشی نیاز-محور، پرورش استعدادها بومی و محلی ممکن بوده و می‌توان، شرایط توسعه پایدار روستایی و در نتیجه ماندگاری روستائیان را زمینه‌سازی نماید (Moseley, 2003).

در این بررسی تایید شد که عامل رفاهی زمینه‌ساز دوام زندگی در مکان و جامعه است. در هر جامعه‌ای، مهیا بودن شرایط رفاهی برای یک زندگی مناسب، از اولویت‌های ماندگاری در آن محل یا جامعه است. در واقع، ارائه تسهیلات به مردم روستا و بهبود کیفیت سیستم حمل و نقل، زمینه روستازیستی را تقویت کرده و از این طریق، از مشکلات مبدا و مقصد مهاجرت‌ها می‌کاهد. علی‌رغم آن که در این پژوهش عامل طبیعی به عنوان موثرترین مولفه برجسته شده است ولی بیشتر تحقیقات، عامل اقتصادی را مهم‌ترین و موثرترین عامل دانسته‌اند (Kiani et al., 2016؛ Mohammadi Yeganeh and Sanai Moghadam, 2017). همچنین برخی رفاه اجتماعی (Arabi and Khodaparast Mashhadi, 2014) و گروهی نیز میزان درآمد و مالکیت (Ahmadi and Mahdavi, 2015؛ Nooripoor and Shahvali, 2011) را موثرتر ارزیابی نموده‌اند. به هر حال، امروزه تاکید زیادی روی مهاجرت محیط‌زیستی و عوامل و عواقب آن می‌شود تا توجه جامعه را بر تاثیر برگشت‌ناپذیر عامل طبیعی جلب کند (Van Praag & Timmerman, 2019; Wiegel et al., 2019; Thornton et al., 2019; Loughran & Elliott, 2019; Best, 2019; Grecequet et al., 2019). بنابراین، یافته مورد اشاره در این بررسی چندان عجیب نبوده و نشان می‌دهد هر منطقه با توجه به شرایط خاص خود، وزن عوامل مختلف را تعیین می‌نماید. علاوه بر آن، محدوده مورد مطالعه، در حوزه خدماتی کلان شهر مشهد قرار داشته و

قابلیت‌های متعدد این شهر می‌تواند اثر بسیاری از عوامل مورد اشاره را تحت تاثیر قرار داده و عوامل طبیعی که می‌تواند قابلیت‌های گردشگری آن را افزایش دهد، اهمیت و جایگاه این مولفه را بیشتر ساخته‌است (Saberifar and Hajizadeh, 2014).

تاکید بر کارآفرینی و ایجاد روحیه ابتکار و نوآوری در این بررسی مورد توجه بود. چرا که یکی از راهکارهای مناسب برای افزایش روستازیستی، فراهم کردن و توسعه کارآفرینی است (Akbarpoor et al., 2015). این روند در بسیاری از کشورها پیگیری شده و بسیاری از بحران‌های اقتصادی را مرتفع نموده‌است (Kolahi 2013). در واقع، با توجه به چالش‌های محیطی کنونی، ضرورت بازنگری بر روی طرح‌های موجود و حرکت به سمت طرح‌های سبز پیشنهاد می‌گردد.

با وجود آن که عوامل سیاستی مانند ضعف در اجرای برنامه‌های دولتی، نبود یا تضاد قوانین، و یا وجود قوانین سخت‌گیرانه غیرضروری در مناطق روستایی می‌تواند دلایلی برای مهاجرت مردم بشمار آید، اما در این بررسی، مولفه سیاستی دارای کمترین تاثیر بوده است. این در حالی است که عامل سیاستی می‌تواند مشوق روستاگزینی باشد (Sahneh et al., 2017). دلیل این امر را باید در سطح توقع و انتظار ساکنان روستاهای این محدوده جستجو نمود. در واقع ساکنان این منطقه که مرادوات گسترده‌ای با شهر مشهد دارند، همیشه در پی مقایسه سطح زندگی خود با ساکنان شهر مشهد بوده و خود را در این ارتباط متضرر تصور می‌کنند. به عبارت دیگر می‌توان ادعا نمود که طرح‌ها و برنامه‌های سیاستی نتوانسته‌اند نیازها و رضایت عمومی روستائیان را برآورده سازند.

منابع

- Abasi Asfajir, A., Khoshfar, G. and Shafayi, M. (2016). A Study on Structure of Power Distribution in Family and Social Participation (Case study of Golestan Province Residents). *Sociology of Social Institutions*, 3(7): 179-151. (Persian)
- Ahmadi, A. and Mahdavi, M. (2015). Relationship between quality of life and sense of place in developing rurals: case study, Zarandiyeh Township. *Journal of Rural Research*, 5(4): 827-848. (Persian)
- Akbarpoor, M., Motiee Langrodi, S., Rezvani, M. and Nornakhsh, S. (2015). Explain suitable of Strategies to non-Migration Population in Rural Settlements Case Study Hashtroud Township. *Journal of Rural Research*, 5(4): 893-910. (Persian)
- Amanollahi Baharvand, S. (2013). The Impact of Culture on Humans and Nature: The Origin of the Human Biodiversity and its Consequences. Afrand Press, Tehran. (Persian)
- Anam, R. (2001). Investigating Interpersonal Trust among Shahriar Villagers. M.Sc. thesis, Al-Zahra University, Tehran. (Persian)
- Arabi, M. and Khodaparast Mashhadi, M. (2014). The Comparison of Social Welfare, Income Distribution and Poverty Criteria of Rural Households in North Khorasan Province and Country during 2005-2011. *Journal of Rural Development Strategies*, 1(2): 35-50. (Persian)
- Azani, M. and Bostani, S. (2013). Analysis of Factors Affecting Rural-Urban Migration (Case City of Mamasani). *Geographic Space*, 13(41): 11-93. (Persian)
- Bass, S. and Dalal-Clayton, B. (2012). Sustainable development strategies: a resource book. Routledge.
- Best, K. (2019). *A Data-Driven Analysis of Environmental Migration in Coastal Bangladesh* (Doctoral dissertation, Vanderbilt University).
- Davis, J., Kang, A., Vincent, J. and Whittington, D. (2001). How important is improved water infrastructure to microenterprises? Evidence from Uganda. *World Development*, 29(10): 1753-1767.
- Davoodi Farsani, E. and Nooripoor, M. (2017). The Relationship between Rural Economic Poverty and Rangelands Degradation: The Case of Central District of Farsan County. *Strategic Research on Social Problems in Iran University of Isfahan*, 5(4): 69-78. (Persian)
- Diamond, J. (2011). *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. Revised Edition, Penguin.
- Enteghamkesh, N., Kolahi, M., Mahmoudi, H. (2022). Effective Factors on Sustainable Rurality in Villages of Ghoshkhaneh Watershed of Shirvan County. *Environmental Researches*, 12(24), 67-79. (In Persian)
- Ganjbakhsh, F. & Kolahi, M. (2020). Sustainable Rurality in Seyyed Ali Watershed, Mashhad County, Iran. *Journal of Rural Development Strategies*, 7(1): 85-101. (In Persian)
- Gharab, N. (2011). *Principles and Foundations of the Cultural Heritage Program*. Municipalities and Municipalities Organization, Tehran. (Persian)

- Grecequet, M., Hellmann, J. J., DeWaard, J. and Li, Y. (2019). Comparison of Human and Non-human Migration Governance under Climate Change. In *Transformative Climates and Accountable Governance* (pp. 195-221). Palgrave Macmillan, Cham.
- Hasanloo, L., Azizpour, F., and Galalian, H. (2018). Assess the role of rural management in Sustainability in rural areas Case Study: Dastjerdeh district (Tarom Township). *Geography and Development Iranian Journal*, 16(52): 157-174. (Persian)
- Jafari Morkani, S. and Bakhtiarpour, A. (2016). Investigating Barriers to Agricultural Development with Emphasis on Dehydration (Seyyed Sultan Village of Ahvaz). First International Conference on Iranian Natural Hazards and Environmental Crises: Solutions and Challenges. *Water Resources Research Center, Shahrekord University, Iran.* (Persian)
- Khakpour, M. and Sheikh M. (2011). The role of culture and the effect of social transformations on rural houses. *Urban Management*, 27:229-246. (Persian)
- Khosravi, E., Gholamrezai, S., Rahimiyan, M. and Akbari, M. (2016). Analyzing Obstacles Hampering Organizational Entrepreneurship Development in Agricultural Cooperatives by the use of Grounded Theory Approach. *Co-Operation and Agriculture*, 5(19): 167-189. (Persian)
- Kiani, M., Asadi, A., Varmazyari, H. and Aarati, A. (2016). Structural equation and integrated model of causes and effects of rural migration in Kian district of Nahavand. *Community Development (Rural and Urban Communities)*, 8(2): 339-358. (Persian)
- Kolahi, M. & Payeste, M. (2020). Impacts of Natural Resource Projects on Socioeconomic Issues of Villagers at ChahNouroz Watershed. *Journal of Watershed Management Research*, 11(21): 154-164. (In Persian)
- Kolahi, M. (2013). Synergisms for the intricate system of biodiversity and society in the conservation management of Iran. PhD thesis, Kyoto University.
- Kolahi, M. (2014). Protected areas management and environmental sociology in Iran. Scholars' Press.
- Kolahi, M., Jannatichena, M., Davies, K., & Hoffmann, C. (2021). Legal conflicts among natural resources stakeholders in Iran. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-20.
- Kolahi, M., Moriya, K., Sakai, T., Khosrojerdi, E. and Etemad, V. (2014a). Introduction of participatory conservation in Iran: case study of the rural communities' perspectives in Khojir National Park. *International Journal of Environmental Research*, 8(4): 913-930.
- Kolahi, M., Sakai, T., Moriya, K., Yoshikawa, M. and Esmaili, R. (2014b). From paper parks to real conservations: Case study of social capital in Iran's biodiversity conservation. *International Journal of Environmental Research*, 8(1): 101-114.
- Lotfi, H., Salehian Badi, S. and Ghasemi Badi, H.R. (2016). The Analysis of the function of villages' managers in the Process of economic development in Badrood district villages, Natanz County. *Journal of Regional Planning*, 6(22): 165-176. (Persian)
- Loughran, K. and Elliott, J.R. (2019). Residential buyouts as environmental mobility: examining where homeowners move to illuminate social inequities in climate adaptation. *Population and Environment*, 41(1): 52-70.
- Mazaheri, M.M., Kavasi, I. and Mousavi, S.R. (2009). Providing an appropriate model for prioritizing cultural centers and their evolution based on the Iranian Islamic approach: Case study of Mashhad Municipality Cultural and Art Organization. *Journal of Strategic Management Researches*, 16(44):7-26. (Persian)
- Mianabadi, A., Davary, K., Kolahi, M., & Fisher, J. (2022). Water/climate nexus environmental rural-urban migration and coping strategies. *Journal of Environmental Planning and Management*, 65(5): 852-876.
- Mirzaei, M. & Kolahi, M. (2020). Sustainable Rurality in Torbat Heydariyeh County of Iran. *Village and Development*, 23(3), 79-96. (In Persian)
- Mohammadi Yeganeh, B. and Sanai Moghadam, S. (2017). Analysis of the effects of rural-urban migration between city and village Case study: Poshte Zilaie County, Dehdasht Township. *Journal of Regional Planning*, 7(27): 103-116. (Persian)
- Moradi, A. & Kolahi, M. (2021). Sustainable rurality in the Mousa Abad watershed of Torbat_Jam County. *Environmental Sciences*. 18(4): 183-202. (In Persian)
- Moradi, A., Naseri, K., Kolahi, M. (2022). Evaluation of the views of key stakeholders on the implementation of rangeland management plans: A case study of Torbat-e-Jam city. *Iranian journal of Range and Desert Research*, 29(2), 131-145. (In Persian)
- Moseley, M. (2003). *Rural development: principles and practice*. Sage.
- Nooripoor, M. and Shahvali, M. (2011). Evaluation of Rural Sustainability Criteria of Dena County based on a Communication View: the Application of AHP. *Journal of Rural Research*, 2(5): 63-92. (Persian)

- Oliaei, M. (2015). An Analysis on the Villagers' Social Participation Approach in Sustainable Rural Development Programs with Emphasis on Rural Community in Iran. *Journal of Iranian Social Development Studies*, 7(3): 69-80. (Persian)
- Payeste, M., Kolahi, M. & Omranian khorasani, H. (2020). Criteria and Indicators; Requirement for Cognition, Applying and Evaluating Good Governance in Natural Resources. *Journal of Water and Sustainable Development*, 7(1): 95-102. (In Persian)
- Rahmani Fazli A., Darvishi H., Hossein Abadi M. and Biranvandzadeh M. (2018). Levels of Development of Rural Settlements in Razavi, North and South Khorasan Provinces. *Space Economics and Rural Development*, 7(23):56-37. (Persian)
- Rakneddin Eftekhari, A., Badri, S.A., Pourtahari, M. and Saajasi Ghidari, H. (2012). The process of a synthetic methodology for strategic planning on physical development of Iranian rural areas. *Journal of Geography and Regional Development*, 9(17): 1-26. (Persian)
- Rostamalizadeh, V., Ghasemi Ardahaee, A. and Rostami, N. (2013). Factors Affecting Staying of Rural Youth in Rural Areas Case Study: Ahar County. *Journal of Rural Research*, 4(3): 505-534. (Persian)
- Saberifar, R. and Hajizadeh, S. (2014). Malek Abad Development Capabilities and bottlenecks (planning and development of small towns). Oghlidos, Tehran. (Persian)
- Saberifar, R., Fal Soleyman, M. and Gheisari, S. (2012). Sustainable Local Development and Attracting Maximum Participation of People Case Study: The Experiences of International Project of Carbon Sequestration in South Khorasan, *Geography and Development Iranian Journal*, 10(28): 41-54. (Persian)
- Sahneh, B., Sadin, H., Neshat, A. and Talabaki, H.R. (2017). The Effects of Town-Village Relations on Economic and Social Developments in Rural Azadshahr Townships. *Journal of Space Economics and Rural Development*, 6(3):121-138. (Persian)
- Shams, M. and Amini, N. (2009). Evaluation of Iranian Culture Index and its Impact on Tourism Development. *Human Geography Research*, 1(4):81-93. (Persian)
- Sotoudeh Foumani, B., Kolahi, M., Mohammadi Limaei, S., Fisher, J., & Rostami Shahraji, T. (2021). Multiple streams framework and logging policy change in the Hyrcanian forests of Iran. *Australian Forestry*, 84(4): 191-199.
- Thornton, F., McNamara, K. E., Farbotko, C., Dun, O., Ransan-Cooper, H., Chevalier, E. and Lkhagvasuren, P. (2019). Human mobility and environmental change: a survey of perceptions and policy direction. *Population and Environment*, 40(3): 239-256.
- Vallae, M. and Mohammadi Yeganeh, B. (2014). Variation in rural economy as a means of achievement of sustainable development Case: northern Marhamat Abad in Miandoab. *Journal Space Economy & Rural Development*, 3(8):54-70. (Persian)
- Van Praag, L. and Timmerman, C. (2019). Environmental migration and displacement: a new theoretical framework for the study of migration aspirations in response to environmental changes. *Environmental Sociology*, 1-10.
- Wan, R., Cai, S., Li, H., Yang, G., Li, Z. and Nie, X. (2014). Inferring land use and land cover impact on stream water quality using a Bayesian hierarchical modeling approach in the Xitiao River Watershed, China. *Journal of environmental management*, 133: 1-11.
- Wiegel, H., Boas, I. and Warner, J. (2019). A mobilities perspective on migration in the context of environmental change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, e610.
- Zare, B. and Rohandeh, M. (2015). Investigating Social Factors Affecting the Social and Political Participation (18 and Above Years Old Citizens of Karaj). *Journal of Iranian Social Studies*, 9(2): 64-87. (Persian)